

https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.06

УДК 111.852:316.77](045)

Н. Є. Шолухо, кандидат культурології, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

natellaSh@gmail.com

http://orcid.org/0000-0001-8339-5615

КОМУНІКАЦІЙНА МОДЕЛЬ ЕСТЕТИКИ (БРУНО ЛАТУР І ГРЕМ ГАРМАН)¹

Концептуалізовано комунікативну складову естетичних теорій Бруно Латура та Грема Гармана. Показано, що ідейним підґрунтям комунікативної естетики ХХ-ХХІ ст. є «пласкі онтології» як альтернатива ієрархічної моделі світу й поділу простору на суб'єкт і об'єкт. Установлено, що антропологічну складову в «пласких онтологіях» Б. Латура та Г. Гармана редуковано до рівня об'єкта в значенні розширення можливостей комунікації від лінгвістичного виміру буття до матеріально-речового. Зазначено, що акторно-мережева теорія Б. Латура зумовлює динамічну модель естетики, де головними є зв'язки між об'єктами, а не самі об'єкти. Об'єктно-орієнтована онтологія Г. Гармана показана як комунікативна естетика в модусі розмаїття, рівності й необмеженої кількості комбінацій. Естетику в «пласких онтологіях» визначено як інтегративний чинник упорядкування об'єктів у просторі. Відсутність глибини в бутті й наявність чуттєвого досвіду поза межами антропологічного сегмента визначено як сутнісні ознаки комунікативної естетики.

Ключові слова: *комунікативна естетика, пласкі онтології, Бруно Латура, Грем Гарман.*

Н. Е. Шолухо, кандидат культурологии, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

КОММУНИКАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ ЭСТЕТИКИ (БРУНО ЛАТУР И ГРЕМ ХАРМАН)

Концептуализирована коммуникационная составляющая эстетических теорий Бруно Латура и Грема Хармана. Показано, что идейной основой коммуникационной эстетики ХХ–ХХІ вв. являются «плоские онтологии» как альтернатива иерархичной модели мира и деление пространства на субъект и объект. Установлено, что антропологическая составляющая в «плоских онтологиях» Б. Латура и Г. Хармана редуцирована до уровня объекта в значении расширения возможностей коммуникации от лингвистического измерения бытия к материально-вещественному. Отмечено, что акторно-сетевая теория Б. Латура обуславливает динамическую модель эстетики, где главными являются связи между объектами, а не сами объекты. Объектно-ориентированная онтология Г. Хармана показана как коммуникационная эстетика в модусе разнообразия, равенства и неограниченного количества комбинаций. Эстетика в «плоских онтологиях» определена как интегративный фактор упорядочивания объектов в пространстве. Отсутствие глубины в бытии и наличие чувственного опыта за пределами антро-

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

пологического сегмента определены как сущностные черты коммуникационной эстетики.

Ключевые слова: коммуникационная эстетика, плоские онтологии, Бруно Латур, Грем Харман.

N. Ye. Sholukho, Candidate of Culturology, Associate Professor, Kharkiv State Academy of culture, Kharkiv

COMMUNICATION MODELS OF AESTHETICS BY BRUNO LATOUR AND GRAHAM HARMAN

The aim of the article is to conceptualize the communication component of the aesthetic theories by Bruno Latour and Graham Harman.

Research methodology is supported by interdisciplinary approach that combines phenomenological, hermeneutic, comparative and historical-genetic methods which made it possible to highlight and analyze the communication component of «flat ontologies» as part of the dynamics of philosophical thought.

Results. The author has identified and investigated the communication aspect of the aesthetics of the 20–21st centuries by means of an example of the concepts by Bruno Latour and Graham Harman. It is shown that nowadays the ideological basis of aesthetic discourse is «flat ontologies» as the alternative to hierarchy in the model of peace and division of space into subject and object. The esthetics of «flat the ontologies» is defined as an integrative factor of regulation of objects in space. The lack of depth in existence and the presence of sensual experience not only in the anthropological segment of existence are considered to be the essential signs of communication aesthetics. According to the intellectual tradition of «flat ontologies», the concepts of Bruno Latour and Graham Harman are identified and explored. It is shown that the anthropological element in these concepts is simplified to object level not in value of depreciation of humanistic ideals of mankind, but in value of expansion of opportunities of communication from linguistic measurement to financially — material and corporal components. It is specified that the communication element of the actor connection theory of B. Latour predetermines the dynamic model of esthetics where the main are connections between objects, but not objects themselves. Object-oriented ontology by G. Harman is shown to be such a variant of communication aesthetics where the interaction between elements on the principles of diversity, equality and unlimited number of combinations.

Novelty. The concepts of Bruno Latour and Graham Harman are determined to be communication models of aesthetics and their heuristic capabilities are shown.

Practical significance. The results of the research can be used for teaching courses in aesthetics, philosophy of art, philosophical anthropology, and philosophy of the 21st century as well as for interdisciplinary research of modern art, implementation of curatorial projects and for cultural industries.

Keywords: communication aesthetics, flat ontologies, Bruno Latour, Graham Harman.

Постановка проблеми. Комунікаційна парадигма гуманітарного знання ХХІ ст. демонструє підвищення наукової уваги до естетики. Естетика водночас перебуває на стадії зміни власної теоретико-мето-

дологічної моделі на комунікаційний формат. Філософським підґрунтям цих двох процесів є «пласкі онтології», які є міждисциплінарними і спрямовані на обґрунтування моделі буття, що не має ієрархії та позбавляє суб'єкт привілейованого статусу. Зокрема, евристичний потенціал демонструють концепції Бруно Латура та Грема Гармана. Проте цей новітній напрям недостатньо артикульований в українському науковому просторі, тим більше не представлена їхня комунікаційна складова, а також не розкриті особливості реалізації «пласких онтологій» у проблемному полі сучасної естетики. Отже, актуальності набуває потреба осмислити, інкорпорувати до вітчизняного наукового дискурсу естетичні концепції Б. Латура та Г. Гармана.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема комунікаційної естетики як міждисциплінарної за своїм походженням порушена в працях Ж. Пулена з акцентом на семіотичних вимірах мистецтва як каналі комунікації митця із суспільством і засобі гармонізації внутрішнього світу суб'єкта через комунікаційну структуру арт-простору (Пулен, 2002). Водночас праці, присвячені «пласким онтологіям», розкривають окремі аспекти цього явища без демонстрації цілісних моделей у комунікативній парадигмі естетики. Зокрема, осмислення арт-менеджменту крізь призму акторно-мережевої теорії Б. Латура із визначенням негативних наслідків інкорпорації цієї теорії до соціальних інститутів здійснено П. Гіленом (Гілен, 2011). Ідейні засади акторно-мережевої теорії висвітлено в розвідці Б. Латура, що являє собою методологічний експеримент з екстраполяції «пласких онтологій» на соціологічну проблематику як підхід у вивченні міської комунікації (Латур, 2013). Сутнісні ознаки об'єктно-орієнтованої онтології як методологічного й теоретичного підґрунтя для комунікаційної естетики представлено в розвідках Г. Гармана (Гарман, 2005; 2012).

Мета статті — концептуалізувати комунікативну складову естетичних теорій Бруно Латура та Грема Гармана. Для досягнення мети необхідно визначити чільні позиції естетики ХХ–ХХІ ст., показати сутнісні ознаки акторно-мережевої теорії Б. Латура та об'єктно-орієнтованої онтології Г. Гармана як засадничих позицій комунікаційної естетики, а також встановити ключові позиції естетики в комунікаційній парадигмі теорій Б. Латура та Г. Гармана.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тектонічний зсув у гуманітарному знанні ХХІ ст., інспірований феноменологією, «філософією життя» та психоаналізом у другій половині ХІХ — першій половині ХХ ст., зумовив актуалізацію проблем тілесності в просторі культури. Утрачений, починаючи з Р. Декарта, зв'язок між свідомістю і тілом, зусиллями нових філософських течій, було відновлено в тілесності як

психофізіологічній цілісності суб'єкта. Другим, не менш вагомим елементом у трансформаційних процесах, ініційованих другою половиною XIX — першою половиною XX ст. і максимально наявних у XXI ст., є «лінгвістичний поворот», який зумовив інституціоналізацію герменевтики, структуралізму, семіотики, а також вплинув на теорію комунікації.

Проте філософія тілесності й матеріально-речового виміру буття не перетиналася протягом XX ст. з філософією комунікації. Кожен із напрямів виокремлював власне проблемне поле, затверджував теоретико-методологічний інструментарій, напруцьовував авторитет, чим хоча і збагатив філософський дискурс, але обмежив власні можливості. Адже, як зазначив французький фахівець з комунікативних вимірів філософії мистецтва Ж. Пулен, «ініційоване комунікацією спрощення культурного життя базується на хибному уявленні про те, що людина, начебто, спроможна трансформувати себе, забувши про своє існування у власному живому тілі» (Пулен, 2002, с. 214). Тобто постала проблема ідейної девальвації через надмірний наголос на комунікації. Водночас концептуальне збідніння комунікативної проблематики почало простежуватися в гуманітарному дискурсі загалом протягом XX ст. Як зазначив згаданий вже Ж. Пулен, причиною такого процесу стало те, що гуманітарні науки «в тому чи іншому вигляді раніше змушені були видаляти з себе комунікацію як процес, де людина поступово набуває самоідентифікації» (Пулен, 2002, с. 214). Отже, теоретично визріла ситуація, вирішення якої стало можливим шляхом виходу філософії комунікації, первинно міждисциплінарної науки, на рівень інтеграції з іншим науковим знанням.

Перетин філософії комунікації з філософією тілесності й матеріально-речового світу відбувся в полі комунікативної естетики, у зв'язку з чим слід зазначити, що «пласкі онтології» є результатом вивчення комп'ютерних технологій. Однак, замість очікуваної близькості із семіотикою та інтерпретацією світу як системи комунікації за допомогою знаково-символічних кодів програмного забезпечення, «пласкі онтології» в сукупності своїх ідей антагоністично виокремили матеріально-речовий вимір буття як ключову позицію своєї наукової уваги. Проте нова філософська течія не розпочала заперечення здобутків філософського поступу, одним із етапів якого і став «лінгвістичний поворот», а розширила евристичні можливості філософії по двох позиціях. По-перше, подолання мовленнєвого редукціонізму вможливило залучення до філософської проблематики питання, раніше наділені маргінальним статусом, зокрема тілесність, екологія, місто, віртуальна реальність, штучний інтелект, ідентичність, соціокультурна нерівність. По-друге, «пласкі онтології» постали як джерело методологічних

можливостей із вивчення різновекторних явищ як рівнозначних одне одному. Наприклад, в урбаністичних студіях питання переваги соціальних зв'язків над містобудуванням вирішено через закріплення за архітектурою, мовою та соціальними зв'язками однакового статусу в просторі культури міста, чим нівельовано поняття глибини.

Саме це стало ключовою ознакою акторно-мережевої теорії Б. Латура як головної методології для дослідження комунікації на прикладі простору міста. У ширшому контексті, тобто здійснивши перенос на загальне поле культури, акторно-мережева теорія Б. Латура вможливила ліквідацію глибини буття в значенні не заперечення наявності в ньому сенсу, а спроби «забезпечити ясну видимість установалення будь-якого нового зв'язку» (Латур, 2013, с. 85). Тобто, головною позицією філософії Б. Латура є зв'язок між елементами світу, а не самі елементи.

Якщо ввести акторно-мережеву теорію в комунікаційну парадигму естетики, її модель постає як динамічна, онтологічно позбавлена фіксації. Сильною позицією, згідно з цією інтерпретацією комунікаційної естетики, є закладені в модель комунікації здатність до змін, взаємозв'язок і взаємовплив між складовими комунікації, водночас слабкою є первинно тимчасова природа всіх феноменів культури. Аналогічної думки дотримує нідерландський дослідник арт-простору крізь призму акторно-мережевої теорії П. Гілен: «Люди об'єднуються на період, аби реалізувати проект, після чого зазвичай знову розходяться. Взаємини виникають тому, що протягом короткого часу в людей є спільна мета» (Гілен, 2011). Отже, комунікаційна модель естетики Б. Латура демонструє первинно тимчасовий зв'язок між елементами. Чуттєвий досвід як базова характеристика естетики набуває ознак нестабільності, проте демонструє безліч можливостей і відмовляється від усталених суспільних ідеалів.

Об'єктно-орієнтована онтологія, водночас, є оновленою версією «пласких онтологій», порівняно з акторно-мережевою теорією. Об'єкт у філософії Г. Гармана визначається через чуттєвий досвід як сконструйований людською свідомістю та закріплений за неоживленими феноменами матеріально-речового світу. Слід зазначити, що філософ намагався показати свою думку як таку, що відходить від антропології, однак ще більше закріпив антропологічну сутність об'єктно-орієнтованої онтології через те, що саме в моделі сприйняття дійсності вможливується естетична комунікація між неоживленими феноменами. «Реальні об'єкти здійснюють втечу в темні печерні світи, позбавлені зв'язків. Чуттєві об'єкти навпаки, настільки намагаються взаємодіяти зі своїми сусідами, що залишається лише дивуватися, що вони не роблять цього кожної миті» (Харман, 2012). Тобто комунікаційна природа естетики,

згідно з Г. Гарманом, зумовлена світоглядним конструктом, у межах якого, а не в реальному житті, неживлені об'єкти дорівнюються об'єктам із людською свідомістю і взаємодіють на основі базової орієнтованості на зв'язок. Іншими словами, всі феномени матеріально-речового світу функціонують виключно в режимі естетичної комунікації.

Відтак, комунікативна естетика в «пласких онтологіях» постає як чинник поєднання об'єктів у просторі та впорядкування їхньої взаємодії. Зв'язок у такій системі наділяється онтологічним статусом. Комунікація, таким чином, тлумачиться як взаємодія між об'єктами. Проте відсутність спільної кодифікації та сумісно опрацьованого знаково-символічного простору вказує на рівень комунікації, позбавлений мови. Невербальна комунікація, що реалізується в матеріально-речовому вимірі, уможливує естетичний досвід як фундаментальну властивість об'єктів. Переформатування буття від глибини на площину не спрощує онтологічну матрицю комунікаційної естетики, а необмежено розширює її можливості, адже надає можливості нескінченного комбінування зв'язків між об'єктами в просторі, через що розгортання буття замість вертикалі відбувається по горизонталі. Наприклад, інтенсивний розвиток штучного інтелекту спонукає до вивчення взаємодії людини з роботом як джерелом нових форм чуттєвого досвіду — температури шкіряного покриву на дотик, відсутність подиху та серцебиття, поняття приватного простору, почуття гумору та емоційний інтелект як робота нейронних мереж, а не властивість свідомості.

Слід наголосити на тому, що відсутність глибини, констатована Г. Гарманом, поширюється й на самі об'єкти також. Проте різниця полягає в тому, що буття як таке позбавляється глибини, а об'єкти є носіями глибини, яка через встановлення зв'язку переходить на поверхню для взаємин з іншими об'єктами. Зокрема, філософ зазначив: «Я встановлюю контакт з іншим об'єктом не тому, що долучаюся до його внутрішнього життя, що не можливо, але тому, що лоскочу його поверхню так, аби внутрішнє життя долучилося до гри» (Харман, 2012). Тобто об'єктно-орієнтована онтологія спрямована на активізацію об'єкта як учасника комунікації та носія внутрішнього світу. Важливо наголосити, що така гносеологічна процедура реалізується поза межами містичних практик і будь-яких спроб приписати об'єктам паранормальні властивості. Внутрішній світ об'єктів перетворюється на сенс зв'язку між ними в акті комунікації.

Упорядкування взаємин через чуттєвий досвід постає не як привілейоване становище, а як те, що передує вербальній комунікації. Проте саме засаднича природа чуттєвого досвіду в комунікаційній естетиці обертає естетичний дискурс ХХІ ст. на ширші, ніж антропологічні, межі

сприйняття дійсності. Не пропагуючи есхатологічну модель людства, комунікаційна естетика залишається в рамках гуманістичного виміру філософії, проте демонструє оновлені можливості естетики як зв'язку між об'єктами, що встановлюється та реалізується поза межами людської свідомості.

Висновки. Філософський зміст «пласких онтологій» став основою естетичних теорій ХХ-ХХІ ст., чим усунув концептуальне спрощення як філософії комунікації, так і філософського осмислення матеріально-речового виміру буття. Точкою перетину та взаємного збагачення цих двох векторів філософської динаміки стала комунікаційна естетика, синтезована з акторно-мережевої теорії Б. Латура та об'єктно-орієнтованої онтології Г. Гармана. Зазначено, що теоретико-методологічним підґрунтям естетики в комунікаційній парадигмі стало тлумачення об'єкта як будь-якої одиниці матеріально-речового світу, зокрема суб'єкта в класичній термінології. Показано, що сутнісними ознаками акторно-мережевої теорії Б. Латура є перехід від сенсу з глибини до поверхні, а також зміщення наголосу з об'єктів на зв'язки між ними, що вможливило позбавлене ідеалу естетичне мислення та первинно орієнтований на трансформацію чуттєвий досвід. Також встановлено, що об'єктно-орієнтована онтологія Г. Гармана зумовлює модель комунікаційної естетики, яка реалізує чуттєвий досвід на засадах розмаїття, рівноправного розташування в просторі, необмеженої кількості комбінацій взаємодії.

Перспективи подальших досліджень. Перспективним для подальшого дослідження є вивчення феноменів культури кризь призму комунікативних моделей естетики Б. Латура та Г. Гармана.

Список посилань

- Гилен, П. (2011). Курируя с любовью, или призыв к нефлексибельности. *Художественный журнал*, 81. Відновлено з <http://moscowartmagazine.com/issue/16/article/220?fbclid=IwAR2C8liax7j3dhSVK0tgWiMoB4QQCg-1ki3uwphvrmIqvCSQ9JMmLceU0E>.
- Латур, Б. (2013). Пересобирая социальное. Введение в акторно-сетевую теорию. *Экономическая социология*, 2, 73–88.
- Пулен, Ж. (2002). Проект развития философии в университете Париж 8. *Вестник РУДН. Серия: Философия*, 3, 211–218.
- Харман, Г. (2012). О замещающей причинности. *Новое литературное обозрение*, 2 (114). Восстановлено из <https://magazines.gorky.media/nlo/2012/2/o-zameshhayushhej-prichinnosti.html>.
- Harman, G. (2005). *Guerrilla Metaphysics: Phenomenology and the Carpentry of Things*. Chicago, Open Court Publishing.

References

- Gielen, P. (2011). Supervise with love, or call for no flexibility. *Art Magazine*, 81. Retrieved from <http://moscowartmagazine.com/issue/16/article/220?fbclid=IwAR2C8liax7j3dhSVK0tgWiMoB4QOCg-1ki3uwpthvrmlqvCSQ9JMmLceU0E>. [in Russian].
- Latour, B. (2013). Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory. *Economic Sociology*, 2, 73–88. [in Russian].
- Poulain, J. (2002). Development project of philosophy in Paris 8 University. *RUDN Bulletin. Series: Philosophy*, 3, 211–218. [in Russian].
- Harman, G. (2012). Vicarious Causation. *New literary review*, 2 (114), 75–90. Retrieved from <https://magazines.gorky.media/nlo/2012/2/o-zameshhayushhej-prichinnosti.html>. [in Russian].
- Harman, G. (2005). *Guerrilla Metaphysics: Phenomenology and the Carpentry of Things*. Chicago, Open Court Publishing. [in English].

Надійшла до редакції 02.12.2019 р.